

- Таценко Н. В. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики. *Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Серія «Філологічні науки»*. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2015. № 2. С. 282–288.
- Усов Ю. Н. Экранные искусства – новый вид мышления. *Искусство и образования*. 2000. № 3. С. 48-69
- Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англійському дискурсі: монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. 344 с.
- Фролова І. Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англійському дискурсі : автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04. Харків, 2015. 40 с.
- Gorer J. Exploring English Character. New York : Criterion Books, 1955. 328 p.
- Kozloff S. Overhearing Film Dialogue. University of California Press, 2000. 332 p.
- Zyrianov I. The British Character and English Humour. URL : Amazon.co.uk.

(Матеріал надійшов до редакції 20.04.18. Прийнято до друку 4.05.18)

УДК : 811.111:81'25:82-193

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2018-73-23>

ШАМА І. М.

(Запорізький національний університет)

КЛЕРИХ'Ю: КОМІЗМ ПОЛОЖЕНЬ І ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

В статті розглядається маловідомий українському читачеві жанр англійського нонсенсу, названий епонімічно – клерих'ю. Відзначається інваріантність гумору як прояву комізму в клерих'ю. Увагу зосереджено на ситуативному комізмі, який виникає за рахунок комічних положень, що в них опиняються персонажі. Підкреслюється жорсткість сюжетної структури вихідного тексту, прив'язка композиції до конкретних рядків чотиривірша. Пояснюється зв'язок римічного малюнку із творенням гумористичного ефекту. Наголошується на псевдобіографічності клерих'ю, яка відбивається в специфіці введеної в вірш ситуації. Для останньої є характерним зіткнення експліцитно вираженого правдоподібного положення, в якому опиняється герой клерих'ю, але яке проте, не траплялось в дійсному бутті героя, з реальним фактом біографії, вираженим імпліцитно в підтексті, через алюзивний фон або інші прояви інтертексту.

Ситуативний комізм положень клерих'ю ґрунтується на підміні, руйнуванні та викривленні дійсних зв'язків у часі та просторі, внаслідок чого конструюється новий, нереальний, неправдивий причинно-наслідковий ланцюжок, який веде до ошуканого читача до сподівання і, як наслідок, до виникнення гумористичного ефекту. Основне завдання ситуації в клерих'ю – видозмінити конектор між героєм, фактом його біографії та ситуацією, в якій цей факт було реалізовано в дійсності. Для перекладацької практики клерих'ю є серйозним викликом. Комізм положень при відтворенні іншими мовами потребує пильної уваги, оскільки на його виникнення впливають всі без винятку складові жанрово-стильової доміанти оригінального чотиривірша. Це і необхідність облігаторного відтворення правила першого рядку, і складність підбору рими до іноземного імені, і неможливість видозмінення топосу оригіналу. Трудність полягає також і в тому, що необхідно співвіднести диктум алюзій, без яких виникнення комізму положень унеможлиблюється, з фоновими знаннями читача перекладу. Перекладачеві не можна забувати також, що клерих'ю аксіологічно позитивні. Отже, оскільки ситуативний комізм положень забезпечує гумор клерих'ю, відтворення такого комізму повинно стати частиною перекладацької стратегії.

Ключові слова: клерих'ю, нонсенс, комізм положень, переклад

Shama I. M. Clerihew: comicality of the situation and the translation challenge. Clerihew is the eponymous genre of the English nonsense poetry and is little-known to the Ukrainian readership. The invariant character of humour as the manifestation of comicality in clerihew is outlined. The attention is focused on the situational humour which emerges owing to the comical positions in which the character appears. Rigidity of the Source text plot structure is stressed, as well as the coherence between the plot-line and the certain line of the quatrain. The connection between the rhyme and the creation of the humorous effect is explained. It is emphasised that clerihews are pseudo-biographic by their nature and this is reflected in the situation introduced in them. The latter is marked by the collision of two constituents – the position in which the character appears and the fact of the real biography of the character. The position is explicitly expressed, seems to be plausible, but it had never happened in the real life of a character. The fact of the true biography is expressed implicitly, in the sub-text, by means of the allusive background or other means of intertextuality.

Clerihew's situational comicality is based on the substitution, distortion or destruction of veritable connections in space and time. Consequently, the new, false cause-and-effect chain is made, which provokes the readers' false expectations and thus gives birth to the humorous effect. The main task of the situation in clerihew is to break the connector between the character, some fact of his biography and the situation in which this fact was used in the real life. Clerihew is one of the greatest translation challenges as its situational comicality is influenced by all constituents of the genre-and-style dominant of the original text, including the obligatory reproduction of the "rule-of-the-first-line"; difficulties in finding rhyme to the name which is foreign; impossibility of changes in the topos. It may also be difficult to correlate the allusion dictum (without which the situational comicality is out of question) with the cultural background of the Target text readership. Hence, the reproduction of the situational comicality in clerihew should become the part of the translation strategy.

Key words: clerihew, nonsense, comicality of the situation, translation

Актуальність. Англійська поезія нонсенсу давно перетнула національні кордони. Її знають, люблять і з задоволенням цитують у всьому світі. Лінгвісти та літературознавці чимало розвідок присвятили вивченню як самого феномену нонсенсу, так і його різновидів.

Коло проблем, що досліджуються у згаданому зв'язку, доволі широке і включає в себе різнобарв'я акцентів, починаючи з робіт, присвячених витокам нонсенсу, як, наприклад, монографія Н. Малколма "The Origins of English Nonsense" [Malcolm 1997]. Нонсенс в цілому, як феномен, представляється як дієвий метод афектованого письменницького коментарю та неординарний шлях репрезентації культури [Reynolds 2007]. Вивчають звукові виміри нонсенсу [Elliott 2018], його зв'язок з різними епохами та жанрами [Boucherie 2009; Lecercle 2002; Putzke 2009], інтеркультурні прояви [Polezzi 2009]. Підкреслюється, що нонсенс за своєю природою може бути як логічним, так і лінгвістичним або філософським [Ширяєва 2015]. Поезія нонсенсу аналізується крізь призму лінгвокогнітивної науки [Малашук 2008], поетики [Полякова 2004], гібридної природи жанру [Antinucci 2015].

Неабияку цікавість до літературного нонсенсу виявила також транслятологія. Перекладачі взагалі чимало зробили задля того, щоб англійський нонсенс став доступним в різних сприймаючих культурах. Тут варто згадати вже класичні сьгодні переклади Г. Кружкова, К. Атарової, Г. Варденги та сучасні переклади О. Мокровольського, В. Морозова та інших. Важливо й те, що теоретичні спостереження над нонсенсом віршованим логічно витікають з практичного досвіду перекладачів. Саме тому так цікаво і корисно знайомитися з працями Н. Демурової, Г. Кружкова, або ж з нещодавно виданою збіркою «Льюис Кэрролл. Охота на Угада и прочие странные истории в переводах и с предисловием и комментариями Д. Ермоловича», яка увібрала багатий досвід перекладача у відтворенні керроллівського нонсенсу російською мовою.

Якщо спробувати підсумувати основні положення стосовно літературного нонсенсу [Клюев 2004; Лапатин 2011; Чарская-Бойко 2009], можна вивести певні його домінантні закономірності. Так, зокрема, літературний нонсенс будується за конвенційними законами текстотворення і зазвичай є добре структурованим. Він є читацькі двоспрямованим, оскільки його аудиторію складають як дорослі, так і діти. Аксиологічно нонсенс є позитивним, а семантично – неоднозначним. Розузгодження реального та вигаданого світів в нонсенсі є навмисним, але які б викривлення смислів не відбувалися, нонсенсу є притаманною певна логіка. Нонсенс орієнтовано на гру і сам він є гра – гра смислами, гра словами, гра простором та часом. Саме тому нонсенс так часто є сповненим сміхом та комізмом.

В англійській гумористичній поезії нонсенс складає окремий пласт, проявляючись у цілій низці різновидів, найпопулярнішим з яких вважається лімерик. Саме на лімеріку зазвичай зосереджено зусилля інтерпретаторів та перекладачів. Інші ж жанри нонсенсу не настільки відомі. В результаті картина англійського нонсенсу у сприймаючих культурах (українській та російській) виявляється неповною. За її лаштунками залишається, наприклад, такий унікальний жанр як клерих'ю.

Цей жанр є практично невідомим широкому читацькому загалу як України, так і пострадянського простору. Він поки що не є достатньо представленим в перекладах (є лише кілька зразків, запропонованих В. Марачем [Бентлі (I); Бентлі (II)], та збірка коментованих перекладів І. Шама [2009 а]). На наукових теренах ситуація аналогічна: є певна кількість праць, присвячених клерих'ю, за авторством британських і, особливо, американських дослідників, але всі вони аналізують клерих'ю формально, звертаючи увагу лише на ті ознаки, які відбито на поверхневому, очевидному плані [Abootty 2004; Chiaro 1992; Drury 2006; Karnowski 2000; Langley 1992; Weaver 2005]. Проте жодна така розвідка не дає повноти картини стосовно жанрового інваріанту клерих'ю, його психологічних, генетичних, дидактичних та інших особливостей, а перекладацький аспект взагалі обійдений стороною. У вітчизняній науці, наскільки відомо, існує лише одна робота, присвячена багатоаспектному вивченню клерих'ю та його перекладу [Шама 2009 б].

Саме тому завдання введення клерих'ю в дослідницьку парадигму лінгвістики, літературознавства, перекладознавства є вельми актуальним, а в цій статті клерих'ю стали **об'єктом дослідження**. **Предметом** обрано такий прояв комізму клерих'ю, як комізм положень. **Мета** цієї розвідки – довести, що усвідомлення перекладачем механізму

створення гумористичного ефекту клерих'ю через комізм положень може сприяти створенню адекватного перекладу псевдобіографічних чотиривіршів.

Задля реалізації цієї мети вирішуватимуться наступні **завдання**: окреслити місце гумору в жанрово-стилістичній домініанті клерих'ю; з'ясувати роль сюжетного комізму в інваріанті жанру; описати механізми створення гумористичного ефекту через комізм положень; зазначити основні перекладацькі труднощі при відтворенні комізму положень клерих'ю іншими мовами та запропонувати можливі шляхи подолання цих труднощів.

Про те, що таке «клерих'ю», про історію його виникнення, жанрово-стилістичну домініанту, перекладацькі труднощі можна детально прочитати в двох книгах, присвячених цьому жанру [Шама 2009 а; Шама 2009 б]. Тут же відзначимо, що клерих'ю сповнені безумовним комізмом в його гумористичному прояві. При цьому способи створення гумористичного ефекту в клерих'ю різноманітні, варіативні і значною мірою впливають на читацьку емпатію.

Гумор клерих'ю проявляється в мові, поезиці, інтертексті. Гумористичний ефект може виникати за рахунок паронімічної атракції, десемантизації фразеологізмів. Задля цього ж використовуються різного роду каламбури, відживляються стерті метафори, змішуються стилі. В породженні гумористичного ефекту клерих'ю бере участь нескінченна множина стилістичних фігур та тропів: зевгма та хіазм, епіфора, антитеза, апозопезіс та літота тощо.

Але все ж найважливішим для клерих'ю виявляється той тип комізму який прийнято називати сюжетним. Це є зрозумілим, адже клерих'ю – це чотирирядкова розповідь про випадок з життя якоїсь відомої людини або ж літературного персонажу, тобто це свого роду біографічна міні-замальовка. Але, на відміну від традиційних життєписів, клерих'ю – це *псевдо*-біографія, де реального, впізнаваного персонажа поміщено в ситуацію, яка не траплялася з ним в житті, проте виглядає максимально правдоподібно.

Сюжет клерих'ю будується за доволі жорсткою схемою: в першому рядку вводиться персонаж, чиє ім'я або повністю складає весь рядок, або ж завершує його. Другий рядок формує «закритий двовірш» з першим і інтродукує псевдобіографічну деталь, яка приписується персонажеві, що його було названо на початку. В третьому та четвертому рядках згадана деталь або коментується, або ж розгортається і доводиться до певного фіналу.

Малюнок рими – ААВВ – також задіяний в створенні гумористичного ефекту. Жорстко задана ім'ям першого рядку, рима спонукає автора клерих'ю шукати риму до імені головного героя. Від того, що саме складатиме шукану риму, залежать два подальші рядки. Зрозуміло, що невдало знайдена в другому рядку деталь (нехай навіть і добре заримована) може позбавити клерих'ю комізму та гумору.

Отже для того, щоб розповісти якусь історію з життя персонажу, клерих'ю потрібні: сам персонаж, факт/деталь з його (персонажу) біографії та ситуація, в яку персонаж поміщено. Оскільки клерих'ю – це міні-біографія, а біографія (навіть в мініатюрі) – жанр вельми серйозний, то в тріаді, що була перелічена, частина складових повинна налаштувати на серйозний лад. До таких «серйозних» складових клерих'ю, по-перше, належить головний герой (він завжди є реальною відомою постаттю). Другою ж складовою, обов'язково правдивою і цілковито серйозною, виявляється біографічний факт, який повинен бути впізнаваним, широко відомим і тісно пов'язаним саме з цією людиною або персонажем (часто вже на рівні штампа, кліше).

Саме реальність (і персонажу, і факту його біографії) закладає основу (і можливість) подальшого породження гумористичного ефекту. Адже далі обидва елементи вбудовуються в ситуацію, в якій підміна, руйнування та викривлення дійсних зв'язків у часі та просторі конструюють новий, нереальний, неправдивий причинно-наслідковий ланцюжок, який напряду веде до ошуканого читацького сподівання та гумористичного ефекту. Інакше кажучи, виникає так званий комізм положень, один з основних прийомів поезики клерих'ю, коли герої потрапляють у комічне становище через ситуацію, в якій опиняються.

Власне кажучи, гумор клерих'ю виникає саме так : серйозний факт протистоїть «несерйозній» ситуації, роблячи міні-біографію смішною, абсурдною, перетворюючи її на

псевдобіографію. В архітектурі клерих'ю ситуаційній складовій (сюжетному комізму і, зокрема, комізму положень) відведена роль «абсурдизатора», «сміхотворця». Це стає очевидним, якщо навіть просто перелічити ситуації, в яких опиняються реальні, серйозні, славетні люди. Вони об'їдаються, порушують правила, непристойно поведуться, сміяться грошима, плетуть інтриги, лінуються і не хочуть виконувати важку або непрестижну роботу, лицеміряють, чіпляються до оточуючих і т. і. Герої клерих'ю часто багатослівні, боягузливі, надмірно консервативні, їм є притаманний снобізм, вони страждають від нападів амнезії і вигадують відмовки, щоб уникнути відповідальності. І це ще не весь перелік. А найголовніше – те, що всі ці ситуації мають мало спільного з справжніми рисами характеру, а самі ситуації не траплялися з героями в реальному житті. Про клерих'ю недарма говорять, що він, як в капсулі, містить в собі «біографічний анекдот, на достовірність якого покладатися не можна» [Seghal 2002, р. 25]. Отже не дивно, що клерих'ю, подібно до анекдоту, теж будується на комізмі положень, видозмінненні реальних ситуацій.

Звідси – основне завдання ситуації, яка наводиться в клерих'ю, – розірвати/видозмінити логічний або будь який інший зв'язок (конектор) між героєм, фактом/деталлю його біографії та ситуацією, в якій цей факт/деталь було реалізовано в дійсності. Така гра (а це саме гра) вельми типова для англійського гумору. При цьому збіг між ситуацією, яка описується в вірші, та точною біографічною деталлю для клерих'ю є вкрай небажаними, оскільки принижує, або ж навіть руйнує ефект ошуканого сподівання, який базується на конекторному порушенні, і, як наслідок, клерих'ю перестають бути смішними.

Все сказане вище вочевидь додає клопоту, коли клерих'ю намагаються перекласти іншими мовами. Які ж перепони ставить на шляху до адекватного цільового тексту комізм положень, оминати який не можливо, адже він входить до інваріанту жанру? Найбільша складність тут пов'язана із правилом першого рядку, в якому, як вже зазначалося, стоїть лише ім'я героя чотиривірша. Ситуація ж наводиться в рядку другому, який римується із іменем з першого рядка. Схема АА – жорстка і обов'язкова, а через це перед перекладачем завжди стоїть дилема, дзеркальна до дилеми перекладу лімериків, яку яскраво сформулював Є. Ключев. «Доводиться вибирати», – сказав він [Ключев 2004, с. 335], – «*що зберегти: топонім, з яким римується Головна Дивина, або Головну Дивину, яку в принципі начебто можна заримувати з іншим топонімом!*».

Традиція перекладу лімериків робить вибір на користь «Головної Дивини», тобто сюжету, підбираючи інший топонім. З клерих'ю все навпаки. Антропонім, який увінчує перший рядок, замінити неможливо: це ім'я героя, реального, відомого всім. Тому вибір неминуче провокує замінити ситуацію. Так вчиняє, наприклад, Віктор Марач при відтворенні псевдожиттєпису Крістофера Рена:

Оригінал : *Sir Christopher Wren / Said, "I'm going to dine with some men.// "If anyone calls, / "Say I'm designing St.Paul's."// [Bentley 1905, р.9]*

Переклад В. Марача : *Сер Крістофер Рен / Сказав: «Хоч я й не супермен, / Та ще з дитинства ціль була – / Відбудувать собор Павла». // [Бентлі (II)]*

Заримувавши «Рен» – «супермен», перекладач мимоволі змушений відмовлятися від усієї ситуативної канви, яку вигадав Е. К. Бентлі. Витончений гумор оригіналу перетворюється на дещо «гаслову» прямолінійність перекладу. Більш того, з історії зникає головне, на чому будується гумористичний ефект клерих'ю, – зіткнення зовнішньо правдоподібної ситуації з реальним фактом/деталлю біографії, що ховається в підтексті. При цьому, повторимо, ситуація, яка подається в клерих'ю, цілком могла б трапитися в житті.

Відсутністю такої умовності позначено український переклад. У Е. К. Бентлі обігрується відомий факт біографії К. Рена: він відродив собор св. Павла після Великої пожежі в Лондоні в 1666 р. Собор було відбудовано на протязі 1675-1710 рр. Народився же К. Рен в 1632 р. Отже, коли згорів Лондон, архітектору було вже 34 роки. Це аж ніяк не в'яжеться із рядком про дитячу мрію «*відбудувать собор Павла*», хіба що необхідно визнати, що задовго до пожежі маленький Крістофер точно знав, що пожежа буде і собор згорить. Подібні явні протиріччя між експліцитно вираженою ситуацією і положенням, в

якому опинився герой, та імпліцитною правдивою реальністю для клерих'ю є неприпустимими. Не повинні вони виникати і в перекладі. Для цього потрібно, по-перше, ретельно вивчати біографію персонажу, а по-друге, не менш ретельно підбирати риму до імені головного героя.

Ще одна потенційна проблема перекладу клерих'ю витікає з топографічної прив'язки оригіналу. Вона в клерих'ю доволі жорстка. Тому бажано не змінювати топос і в тексті перекладу, а тим більше не вводити в нього додаткові топоніми, особливо ті, що пов'язані з реальним життям персонажу, але є відсутніми в оригіналі.

В чому небезпека такого рішення, добре видно на прикладі перекладу псевдобіографії Х. Дейві, з якої почалася історія клерих'ю і яка на сьогодні вважається еталоном жанру:

Оригінал : *Sir Humphrey Davy / Abominated gravity. // He lived in the odium / Of having discovered sodium.* // [Bentley 1905, p.15]

Переклад В. Марача : *Сер Гемфрі Деві / Не міг жити в Женеві / Йї бувають у театрі / З тих пір, як відкрив натрій.* // [Бентлі (I)]

Коли читаєш переклад, уявляєш, що перш ніж винайти натрій, англійський хімік більш за все любляв ходити до театру, причому саме в Женеві, де тоді й мешкав. Насправді ж натрій Дейві винайшов в Лондоні, де служив в Королівському наковому інституті. З Женевою ж пов'язаною є зовсім інша, сумна, подія – там сер Х. Дейві помер. Отже для клерих'ю в перекладі додатковий топонім, навіть такий, що ідеально римується з іменем персонажу, – не дуже вдала знахідка.

Переклад Н. Трауберг : *Сэр Хэмфри Девы / В праведном гневе / Всем говорил: / «Я натрий открыл!»* // [Честертон 2003].

Перекладачка, як бачимо, ввела пряму мову і (що вкрай рідко вдається при роботі з клерих'ю) зберегла кількість складів та ритм перших двох рядків. На жаль, вона відмовилась повністю від псевдоправдивої ситуації вихідного тексту, обмежившись зберіганням головної алюзії до найвідомішого відкриття вченого – натрію. Відтак втрачено і комізм положення в ситуації, що змальовано. Зрозуміло тепер, що топос при перекладі змінюватися не повинен, оскільки так можна викривити сюжет і зробити клерих'ю не смішним.

Висновки. Отже, серед всього різноманіття засобів створення комічного в клерих'ю сюжетний комізм посідає особливе місце і виявляється інваріантним елементом жанрово-стильової доміанти. Саме цей різновид комізму через комізм положень не просто структурує чотиривірш, а й забезпечує його впізнаваність та унікальність не тільки серед англійської поезії нонсенсу, але й у світовій літературі. Через це важливо пам'ятати, що триада «персонаж – біографічний факт – ситуація» є завжди сполученою: а) з ефектом ошуканого сподівання; б) з абсурдністю ситуації; в) з алогічним зв'язком між двома першими та останнім компонентами триади.

Необхідно також пам'ятати, що клерих'ю – чотиривірш скоріше гумористичний, аніж сатиричний. Йому не є притаманним те, що є притаманним сатирі – викриття, осуд та осміювання чогось негативного. Ситуація і положення, в які поміщується головний герой клерих'ю, забезпечують гумористичний ефект, а, відтак, їх відтворення повинно стати частиною перекладацької стратегії.

Перспективи дослідження клерих'ю багатовекторні і можуть стосуватися можливостей його вивчення у різних площинах як лінгвістики, так і літературознавства, перекладознавства, педагогіки, лінгвокультурології тощо.

Література

- Бентлі Е. К. Вибрані біографії для початківців (I) / Переклад Віктора Марача. URL : <http://maysterni.com/publication.php?id=8249> (дата звернення 21.06.2018).
- Бентлі Е. К. Вибрані біографії для початківців (II) / Переклад Віктора Марача. URL : <http://maysterni.com/publication.php?id=8250> (дата звернення 21.06.2018).
- Клюев Е. Теория литературы абсурда. *RENYXA : Литература абсурда и абсурд литературы.* М. : «Луч», 2004. С. 267-374.
- Лапатин В. А. Бессмыслица, абсурд и нонсенс в современной культуре. *Studia culturae. Альманах кафедры культурологии и Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета.* СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2011. Вып. 13. С.129–141. URL : <http://iculture.spb.ru/index.php/stucult/article/view/398/397> (дата звернення 21.06.2018).

- Малащук Н. Лінгвокогнітивний аналіз американських текстів поезії нонсенсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. Вип. 8. С. 152–156.
- Полякова А. А. Нонсенс – його поетика та місце у курсі дитячої літератури (на матеріалі творчості Е. Ліра). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2004. №15. С. 47–49.
- Чарская-Бойко В. Ю. К вопросу о концепции абсурда и нонсенса в европейской традиции. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. СПб. : Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена, 2009. № 110. С. 215-218.
- Честертон Г. К. Автобиография // Честертон Г. К. Человек с золотым ключом / Пер. Н. Л. Трауберг. М. : Вагриус, 2003. URL : https://www.e-reading.club/chapter.php/1031596/0/Chesterton_-_Chelovek_s_zolotym_klyuchom.html (дата звернення 21.06.2018).
- Шама И. Н. Жизнь замечательных людей с юмором и без затей. Клерихью – читаем и переводим. Запорожье : ООО “ИПО “Запоріжжя”, 2009. 176с.
- Шама И. Н. Знакомьтесь – клерихью... Запорожье : ООО «ИПО ‘Запорожье’», 2009. 160с.
- Ширяева И. Н. Проблема логического, лингвистического и философского нонсенса в современных исследованиях. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2015. № 12 (54): в 4-х ч. Ч. III. С. 212-215. URL : www.gramota.net/materials/2/2015/12-3/59.html (дата звернення 21.06.2018).
- Abootty O. The Funny Side of English. Pustak Mahal, 2004. 231 p.
- Antinucci R. ‘Sensational Nonsense.’ Edward Lear and the (Im)purity of Nonsense Writing. *English Literature*. 2015. Vol. 2. No. 2. Pp. 291-311.
- Biography for Beginners*. Edited by E. Clerihew, B. A. with 40 Diagrams by G. K. Chesterton. London : T.Werner Laurie, 1905. 93 p.
- Boucherie M. Nonsense and Other Senses. *Nonsense and Other Senses : Regulated Absurdity in Literature*. Ed. : E. Tarantino with C. Caruso. Cambridge Scholars Publishing, 2009. Pp. 259-274.
- Chiario D. The Language of Jokes : Analyzing Verbal Play. London, New York: Routledge, 1992. 129 p.
- Drury J. The Poetry Dictionary. Cincinnati, Ohio: Writer’s Digest Books, 2006. 374 p.
- Elliott R. The Sound of Nonsense. L., N.Y.: Bloomsbury, 2018. 152 p.
- Karnowski L. Grammar Lessons That Work. New York, Toronto, London, Auckland : Scholastic Professional Books, 2000. 96p.
- Langley A. Children’s Travel Games. Mulberry editions, 1992. 96p.
- Lecerclé J.-J. Philosophy of Nonsense. The intuitions of Victorian nonsense literature. L., N.Y. : Routledge, 2002. 245 p.
- Malcolm N. The Origins of English Nonsense. L. : Harper Collins, 1997. 329 p.
- Polezzi L. Intercultural Nonsense? The Humour of Fosco Maraini. *Nonsense and Other Senses : Regulated Absurdity in Literature*. Ed. : E. Tarantino with C. Caruso. Cambridge Scholars Publishing, 2009. Pp. 313-334.
- Putzke R. Fantastica as a place of Games : nonsense in the Works of Michael Ende. *Nonsense and Other Senses : Regulated Absurdity in Literature*. Ed. : E. Tarantino with C. Caruso. Cambridge Scholars Publishing, 2009. Pp. 335–355.
- Reynolds K. And None of It Was Nonsense // Reynolds K. Radical Children’s Literature. Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction. N. Y. : Palgrave Macmillan, 2007. Pp. 45-67.
- Seghal R. Dictionary of English Literature. New Delhi : Sarup & Sons, 2002. 228p.
- Weaver C. H. Poetry à la Carte. Prufrock Press Inc., 2005. 120 p.

(Матеріал надійшов до редакції 3.05.18. Прийнято до друку 10.05.18)